

QORAQALPOQ FILMLARIDA XARAKTER YARATISH XUSUSIYATLARI

Baxtiyor Smetovich Madiyorov
O'zDSMI Nukus filiali

Annotatsiya: Qoraqalpoq kinohujjatchiligida ko'tarilgan muammolar, ijodiy jarayondagi izlanishlar bugungi kunda o'rganishni talab etadi. Qoraqalpoq kinosida milliy zamonaviy ko'rinishlar tasvirlangan filmlarda xarakter yaratish masalalari har tomonlama o'rganilib, maqolada badiiy va hujjatli filmlar tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: kinodokumentalistika, film, xarakter, syujet, voqea, milliy qahramon, janr, komediya

FEATURES OF CHARACTER CREATION IN KARAKALPOK FILMS

Bakhtiyor Smetovich Madiyorov
Nukus branch of Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Abstract: The problems raised in Karakalpak documentary filmmaking, research in the creative process require study today. The issues of character creation in films depicting national modern manifestations in Karakalpak cinema are comprehensively studied, and the article analyzes feature and documentary films.

Keywords: documentary film, film, character, plot, event, national hero, genre, comedy

Qoraqalpog'istonda kino san'ati boshqa san'at turlariga qaraganda bir qancha yosh, ya'ni yarim asrdan ko'proq, aniqrog'i 55 yillik tarixga ega. Shu qisqa davr ichida qoraqalpoq kinosi xalqaro maydonlarda ham o'zining so'zi, ovozi, milliy va umuminsoniy fazilatlarini bilan eng yuksak mukofotlarni olishga muvaffaq bo'lgan bo'lsa, buning ham sabab va natijalari, muayyan asoslari borligi shubhasiz.

1970-yilda O'zbekiston hujjatli va ilmiy-ommabop filmlar kinostudiyasining Qoraqalpog'iston filiali tashkil etildi va shu yil 1-apreldan ish boshladi.

Qo'shni respublikalar kino san'atiga nazar solsak, ko'plab bosqichlardan o'tganligini ko'ramiz.

Mustaqillik davrida qoraqalpoq kino san'ati milliy o'zligimiz va qadriyatlarimizning mustahkamlanishi ta'sirida rivojlandi. Asosiy tamoyillar: san'atda o'z yo'lini topish, mafkuraviy tazyiqlardan voz kechish, tarix, madaniyat va zamonaviylikni anglash orqali mavzu ko'lamini kengaytirish orqali tarixiy shaxslar, milliy o'zlik, ijtimoiy muammolar, ma'naviy izlanishlar haqida filmlar yaratildi. Qoraqalpoq kino yilnomasiga e'tibor qaratsak, tarix, madaniyat va hozirgi zamon

qiyofasini yaratib berish yo'nalishidagi tematik filmlar diapazoni kengayganini ko'rishimiz mumkin. Masalan, "Qiz baxshi" bir qismli hujjatli filmi, "Qoraqalpoq otelloosi" ikki qismli hujjatli filmi, "Oqqan yulduz" ikki qismli hujjatli filmi, "Alako'z" ikki qismli hujjatli filmi, "Ayapbergen Musayev" bir qismli hujjatli filmlarida mavzular rang-barangligi milliy kinomizning rivojlanish bosqichlarini ko'rsatib beradi.

Taraqqiyotning asosiy tamoyillari deganda kino san'atidagi milliy o'zligimiz tushuniladi.

Kino yurtimizning boy tarixi va madaniyatiga tayangan holda qoraqalpoq milliy o'zligini shakllantirish va mustahkamlashning muhim vositasiga aylandi. Milliy o'zlikni aks ettiruvchi filmlar qatorida 2018-yil "Mo'ynoq - do'stlik diyori," "O'tmishimiz ko'zgusi" hujjatli filmlari suratga olindi. 2019 yilda "Oqsoqol" ikki qismdan iborat (Qallibek Kamalov haqida), "Baland ovozli baxshi" (Amet Tarixov hayoti va baxshichilik yo'li), "Mangu yosh teatr" (Qoraqalpoq davlat yosh tomoshabinlar teatrining tarixi va buguni haqida), hujjatli filmlari suratga olindi.

Milliy qadriyatlar mavzusidagi filmlar oila, milliy g'urur va an'analarni hurmat qilish mavzularini qamrab olgan bo'lib, qoraqalpoq ma'naviy qadriyatlarini aks ettiradi. 2015-yilda "San'at xazinasi," "Baxshichilik maktabi," "Tulpar," "Otlar duosi" hujjatli filmlari suratga olindi. Qoraqalpoq kino ijodkorlari tomonidan ishlab chiqarilgan "Qora yo'rg'a," "Havjar," "Nama olishmoq," "Bet ochar," "Kelinchak" hujjatli filmlarida milliy qadriyatlar filmda asosiy mavzu qilib tanlanadi.

Qoraqalpoq kinohujjatchiligining paydo bo'lishi, ularda ko'tarilgan muammolar, ijodiy jarayondagi izlanishlar bugungi kunda o'rganishni talab qiladigan masalalardan biri. So'nggi davrlarda qoraqalpoq kinosida milliy hayotiy lavhalar aks etgan filmlar ko'plab yaratilayotir.

Milliy qadriyatlarga e'tibor, an'analar davomiyligi mavzusi, milliy turmush manzaralari aks ettirilgan filmlar qatorida "O'g'ri," "Kurort" filmlarini qayd etish mumkin.

"Qoraqalpoqfilm" mahsulotlari bo'lgan "Kurort," "O'g'ri" filmlarida qoraqalpoq milliy xarakterlarini ko'rsatish kabi elementlarni uchratamiz.

Bu filmlar komediya janrida bo'lib, ikkala filmning ham ssenariy muallifi M.Nizanov. Rejissyor B.Nizamatdinov tomonidan suratga olingan. "Kurort" filmining mazmuni - umr bo'yi qishlog'idan chiqmay yurib, do'stlarining qistovi bilan kurortga kelib qolgan Quvvatboy akaning boshidan kechirganlari bo'lsa, "O'g'ri" filmida noo'rin hazil tufayli yomonotliq bo'lib qolgan Qurbonboy va uning jamiyatdagi o'rni ko'rsatilgan.

"Syujet - bu ssenariydagi voqealar va qahramonlarning shunchaki birlashmasidan iborat emas. Syujet ana shu voqealar va qahramonlarni talqin qilish

vositasi hamdir" [1]. Bu ikki filmda ham voqealar va qahramonlarning ko'proq jamlanishidan tuzilganligini ko'rishimiz mumkin.

Filmning syujet va voqealari turlicha bo'lsa-da, qoraqalpoq xarakterini ko'rsatishga qaratilgan. Film mualliflari milliy komik xarakter deb, ba'zan ortiqcha narsalarni, voqeani noo'rin tushuntirishlarni syujetga qo'shib yuboraveradilar. Ayniqsa, "Kurort"dagi Quvvatboy obrazi juda sodda, hatto ovchilik timsoliga aylantirib beriladi. Masalan, pul xaltani chamadonidan topib olishi, qayerga borsa ham, yonida bu xaltani olib yurishi kabi epizodlar yengil kulgiga qurilgan.

Badiiy filmlarda xarakter yaratish va uni turli vaziyatlarda ko'rsatish nuqtayi nazaridan "O'g'ri" filmi, nisbatan ancha muvaffaqiyatli chiqqan. Har qanday filmga xos bo'lgan holat ssenariyda voqealar bir syujet chizig'ida rivojlantirilishi kerak. Filmda esa syujet voqeasi bir yo'nalishda rivojlantirilmay, voqealarning qalashib ketishi yaqqol seziladi.

Qoraqalpoq milliy xarakterlarini ko'rsatish yo'lida kinossenarist biroz bo'rttirishlarga e'tibor berib, film qahramonlari ko'proq xaraktersiz qilib ko'rsatilgan. Masalan, "Qo'shnilar," "O'g'ri" filmlarida shu tipdagi xarakter juda ko'plab beriladi. Bu birinchidan yengil kulgi uchun qurilgan. Film komediya janrida bo'lsa-da, milliy xarakterlarni yaratishda o'rinsiz xatti-harakatlar va so'zlardan foydalanilmagani ma'qul.

"Kino san'atida xarakter yaratishda uch yo'nalishni o'z ichiga oladi. Bular dramaturgiya, rejissura va aktyorlik san'atida namoyon bo'ladi. Bu birlikning ijodiy birligi, hamkorlik jarayoni kinoning va xarakterlarning yaxlitligini ta'minlaydi" [2]. Bu yaxlitlik qoraqalpoq kinosida "Tanka" filmida ko'zga tashlanadi. Bunda avvalo iste'dodli kino rejissyori To'ranioz Qalimbetovning ("Tanka" filmi rejissyori) rejissyorlik mahorati ustun. Birinchidan, kino rejissyor xalqning milliy xakteri va urf-odatini yaxshi o'zlashtira olgan. Ikkinchidan, kino rejissyor uchun zarur bo'lgan bilim va tajribaga ega. Uchinchidan, kino san'ati uchun aktyorlarni to'g'ri tanlay olgan va kinoga xos elementlarni aktyor xarakterida ko'ra bilgan.

"Bizningcha, hujjatli film keng ma'noda badiiy-hujjatli shakl hisoblanadi. Nega? Chunki ssenariy yozish, syujetni aniqlash, suratga olish uchun kadrlarni tanlash - bularning barchasi bo'lajak filmga ijodiy, badiiy va ifodali yondashuvni talab qiladi. Bundan tashqari, filmda ko'pincha diktorglar, aktyorglar va boshqalar mavjud." [3]

Hujjatli film keng ma'noda badiiy-hujjatli shakl hisoblanadi deb bildirilgan bu fikrni qoraqalpoq hujjatli filmlari uchun xos deb o'ylaymiz. Ayniqsa rejissyorlar T.Qalimbetov, D. Abdimuratovning ko'pchilik hujjatli filmlarida bu elementlar yaqqol ko'zga tashlanadi. "Tajribali kinorejissyor Damir Abdimuratovning

[1].S.Abulqosimova. "Kino san'ati asoslari". 2010.

[2]. O.Dayumov. Xorijiy adabiyot tarixi. -T.: O'qituvchi, 1999.

[3]. Tajadinova Guljakhan. "Documentary films of Karakalpakstan", 2025.

rejissyorlik mahoratining siri ham shu ikki ssenariyni mohirona o'zlashtirib olishi bilan ajralib turadi" [4].

Tarixi va madaniyati mavzusidagi filmlarda xarakter yaratish xususiyatlari yaqqol seziladi.

"Alako'z" (film qoraqalpoq xalq qahramonlaridan biri Ernazar Alako'z haqida bo'lib, uning o'z davridagi xalq manfaati uchun ishlagan yurtdoshlariga bag'ishlangan), "Xalqqa bag'ishlangan umr" (2 qismli hujjatli filmi qoraqalpoq xalqining buyuk farzandi, mashhur siyosiy arbob Allayar Dosnazarovning hayoti va faoliyati haqida) kabi tarixiy shaxslar va muhim tarixiy davrlarga bag'ishlangan filmlar milliy merosni asrab-avaylash va ommalashtirishga hissa qo'shdi.

Kino zamonaviy hayot haqiqatini, jumladan, ijtimoiy qiyinchiliklarni, yosh avlodning ma'naviy izlanishlarini va jamiyatning o'zgarishini aks ettiradi. 2017-yilda "Mo'ynoqli haykaltarosh," "Yo'lbars yuragini yegan qiz" hujjatli filmining suratga olinishi film qahramoni orqali yosh avlodning ruhiy izlanishlari va jamiyatning o'zgarishini ko'rsatib beradi. "Yo'lbars yuragini yegan qiz" hujjatli filmi orqali qiyinchiliklar oldida yengilmas qoraqalpoq qizining mardligi, shu bilan birga jamiyatimizning shunday insonlarni qo'llab-quvvatlashi faktlar bilan ochib ko'rsatiladi.

Xulosa qilib aytganda, Qoraqalpog'iston kinodokumentalistikasida haqiqiy ijodkor uchun - yozaman, aytaman, ko'rsataman, deydigan dolzarb mavzular juda ko'p. Ularni tanlay bilishi, tarbiyaviy ahamiyatga ega mavzuni izlashi va uni rivojlantirishi kinossenaristning mahoratiga bog'liq masala ekanligini aytib o'tmoqchimiz. Kino san'atida xarakter yaratish masalasida uch birlikning birini ta'minlovchi rejissyor qobiliyati ham hal qiluvchi o'ringa ega. Taniqli va iste'dodli rejissyor G.Tovstonogovning: "Teatr aktyorni tarbiyalaydi va shakllantiradi, kino esa ekspluatatsiya qiladi"⁵ degan fikriga e'tibor qaratsak, qoraqalpoq san'atida iste'dodli teatr aktyorlari ansambli ko'plab yetishib chiqqan. Faqat ularni kino aktyorlik san'atida toblab borish zarurati bor va bu bevosita kinorejissyorga bog'liq. Rejissyorning aktyorlardan to'g'ri foydalana olishi, ularni turli rollarda chiniqtira olishi esa rejissyorning qobiliyati, iste'dodiga bog'liq.

Bu milliy xarakterlar yaratishda yangi izlanishlarning to'g'ri yo'lga qo'yilishi eng avvalo kinossenarist bilan rejissyorning, so'ngra, kinoning, ya'ni qoraqalpoq milliy kinosining rivojlanishi uchun katta qadamni boshlab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. S. Abulqosimova. "Kino san'ati asoslari". Toshkent, 2010
2. O.Dayumov. Xorijiy adabiyot tarixi. -T.: O'qituvchi, 1999.

[4].B.Madiyarov. interpretationandresearches.uz 30. 01. 2025

[5] T. Tursunov. Sahna va zamon. -T.: Yangi asr avlodi, 2007.

3. T. Tursunov. Sahna va zamon. -T.: Yangi asr avlodi, 2007.
4. Sh. Nusratova. "Badiiy asar tahlili," o'quv qo'llanma. -T.: "Fan ziyosi" nashriyoti. 2023-yil.
5. "Qoraqalpoqfilm" arxiv materiallari.
6. B.Madiyarov. interpretationandresearches.uz 30. 01. 2025.
7. Tajadinova Guljakhan. "Documentary films of Karakalpakstan", 2025.